

POLOŽAJ PREDUZETNICA U SRBIJI

Program osnaživanje žena

Kolping Društvo Srbije

POLOŽAJ PREDUZETNICA U SRBIJI

Sadržaj

KOLPING DRUŠTVO SRBIJE (5)

- Program osnaživanja žena (7)

RODNA RAVNOPRAVNOST (8)

- Rodna ravnopravnost u Srbiji (11)
  - › Rodna ravnopravnost i preduzetništvo (14)

ISTRAŽIVANJE (16)

- Cilj (17)
- Instrument (17)
- Prikupljanje i obrada podataka (17)
- Rezultati istraživanja (18)
  - › Opis uzorka (18)
  - › Opis odgovora preduzetnica (22)
- Zaključak istraživanja (33)
- Prilog (35)
  - › Prilog 1 - Upitnik (35)

Literatura (41)

Kolping je međunarodno udruženje osnovano 1850. godine u Nemačkoj (Kelnu) i obuhvata snažnu globalnu zajednicu. Kolping društvo Srbije je osnovano 2001. godine i ima sedište u Novom Sadu.

Osluškujući potrebe društva i zajednice, a vodeći se osnovnim principima osnivača, Adolfa Kolpinga, organizacija teži da razvija inicijative i realizuje projekte, s namerom da time doprinese pozitivnim promenama u lokalnoj zajednici, kroz razvoj pojedinaca, podršku starijima i osnaživanje marginalizovanih grupa. Zalaganjem za društvo aktivnih građana, jednakih mogućnosti i dostojanstvenog života, Kolping društvo Srbije preuzima ulogu pokretača društvenih promena. Zahvaljujući članstvu u međunarodnoj mreži Kolping International, organizacija se bavi ovim aktivnostima i na međunarodnom nivou, kroz saradnju sa velikim brojem partnera.

Oblasti delovanja Kolping društva Srbije su se razvijale u poslednje dve decenije, a obuhvataju:

RAZVOJ POJEDINCA I ZAJEDNICE

Edukacije za lični razvoj i jačanje društva

BRIGA O STARIJIMA – VITAPLAN

Kućna nega i pomoć u kući i Klub za stara i odrasla lica Vitaplan

ISKUSTVENO UČENJE

Saradnja sa osnovnim i srednjim školama

OSNAŽIVANJE ŽENA

Edukativna i finansijska podrška ženama

Kolping Društvo Srbije je, kao i druge Kolping organizacije širom sveta, bazirano na članstvu. Članovi imaju pravo na pohađanje različitih edukativnih aktivnosti, javnih događaja, kampova i putovanja koje Kolping redovno organizuje. Pored toga, svaki zainteresovani član ima mogućnost preuzimanja aktivne uloge u osmišljavanju projekata i aktivnosti Kolping udruženja.

Kolping Omladina obuhvata članove do 30 godina, koji iniciraju, osmišljavaju, organizuju i realizuju aktivnosti, sa akcentom na potrebe omladine u regionu. Projekti se organizuju na nacionalnom nivou. Kao partneri Kolping Youth Europe, omladina aktivno učestvuje i na međunarodnim projektima.

Kolping Srbije je deo Kolping International, međunarodne mreže koja okuplja pola miliona članova u preko 60 zemalja sveta, oslanjajući se na osnovne postulate i vrednosti osnivača, sveštenika i društvenog reformatora Adolfa Kolpinga. Njegovo učenje se zasniva na podsticanju ličnog razvoja, kao osnovnog pokretača socijalnih promena. Kolping International, sa tradicijom dugom više od 150 godina, ima značajnu globalnu ulogu na polju jačanja civilnog društva, podsticanja socijalnog angažmana i stvaranja uslova za kvalitetniji život svakog pojedinca.

Više o aktivnom radu Kolping Društva Srbije možete videti na:

Website
kolping.rs

Facebook
facebook.com/KolpingSerbia/

Instagram
instagram.com/kolpingserbia/

Twitter
twitter.com/KolpingSerbia

LinkedIn
linkedin.com/company/kolping-serbia

Ili nas za više informacija posetiti na adresi Slovačka 26/42 u Novom Sadu.

PROGRAM OSNAŽIVANJA ŽENA

U svoje vreme Adolf Kolping je bio usmeren ka pružanju edukativne i društvene podrške onima sa manje mogućnosti, moći i resursa. Danas, žene (naročito žene u ruralnim sredinama), imaju potrebu za sistemskom podrškom u razvoju svojih snaga, inovativnosti, srčanosti i dostizanju ravnopravnosti.

Kolping Društvo Srbije nastoji da kroz svoj rad utiče na podizanje kvaliteta života žena, sa akcentom na njihovom ekonomskom i socijalnom jačanju u ruralnim sredinama. Kroz svoje edukativne i finansijske programe, Kolping pruža resurse od presudnog značaja za pokretanje i razvoj ženskog preduzetništva.

Program ekonomskog osnaživanja žena se realizuje kroz:

Edukacije koje obuhvataju različite forme predavanja i razmene znanja o preduzetništvu i drugim formama zapošljavanja, kao i o socijalnim i emocionalnim veštinama koje doprinose boljem poslovanju;

Finansijsku podršku koja se sastoji u besamatnim zajmovima prilagođenim preduzeticama u cilju razvoja proizvodnje i usluga;

Javno zagovaranje, jer je ekonomsko osnaživanje žena značajno za društvo u celini. Stoga, iskustva, ideje i dostignuća koristimo za razvoj priručnika i preporuka u cilju postizanja rodne ravnopravnosti.

Program ekonomskog osnaživanja žena se realizuje u celoj Srbiji, sa naglaskom na ruralne sredine u Vojvodini. U svoj rad Kolping Društvo Srbije nastoji da uključi i međunarodne partnere u cilju prenosa i razvoja znanja i podrške.

Rodna ravnopravnost se odnosi na jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti za žene i muškarce, devojčice i dečake. Možemo reći da je rodna ravnopravnost postignuta kada su drugačija ponašanja, aspiracije i potrebe žena i muškaraca jednako vrednovane i zastupljene, bez posledica koje podržavaju dalju neravnopravnost.

Rodna ravnopravnost podrazumeva da žene i muškarci imaju jednake uslove za realizaciju svojih ljudskih prava i doprinose, ali i ostvaruju korist od ekonomskog, socijalnog, kulturnog i političkog razvoja. Rodna ravnopravnost stoga izjednačava društvenu vrednost iz sličnosti i razlika muškaraca i žena, i uloga koje imaju u društvu. Bazira se na muškarcima i ženama koji su u punom partnerstvu u porodici, zajednici i društvu. Ona je i uslov za održivi razvoj društva, koje u svom cilju ima građane i građanke sa jednakim pristupom resursima i jednakim raspolaganjem ostvarenim rezultatima. To je srećnije i modernije društvo u kom odnos moći ne zavisi od roda.

Nažalost, rodna neravnopravnost je prisutna svuda u svetu, žene imaju manje mogućnosti, društvene moći, materijalne i druge sigurnosti u odnosu na muškarce. Intenzitet i oblik u kom se neravnopravnost javlja je uslovljena brojnim društvenim faktorima, što ukazuje

na ogromnu odgovornost društva u procesu ostvarenja ravnopravnog položaja muškaraca i žena. U svetu samo 13% žena ima vlasništvo nad poljoprivrednim zemljištem. Iako su žene napravile značajne korake ka većem učešću u političkim telima one su zastupljene u proseku 23,7% u nacionalnim parlamentima. Ovi podaci svakako utiču i na svakodnevni život žena, tek samo 52% venčanih ili žena koje su u partnerstvu slobodno donosi odluke koje se tiču seksualnih odnosa, korišćenja kontracepcije i brige o zdravlju. U čak 18 zemalja supružnici mogu legalno da spreče žene da budu radno angažovane. U 39 zemalja sinovi i ćerke nemaju jednake mogućnosti za nasleđivanje, a u 49 zemalja nedostaju zakoni koji bi žene zaštitili od nasilja u porodici. Sa druge strane više od 100 zemalja nastoji da kroz svoje zakonske regulative uvede i primenjuje rodno ravnopravno budžetiranje¹.

Proces ostvarenja rodne ravnopravnosti obuhvata jednakost prema muškarcima i ženama, dečacima i devojčicama, i što je najvažnije jednakost ishoda i rezultata. U nekim situacijama to uključuje upotrebu posebnih, privremenih mera u cilju nadoknade istorijske ili systemske pristrasnosti, odnosno diskriminacije. Aktivnosti ka ostvarenju rodne ravnopravnosti mogu da obuhvataju različiti tretman koji u svom dugoročnom cilju ima zadatak da smanje pristrasnost ili nedostatak

koji nastaje usled rodnih uloga i normi, ili polnih razlika. Na ovaj način se osigurava da žene i muškarci, devojčice i dečaci imaju jednake šanse, ne samo na početnoj tački, već i kada stignu do cilja. Proces ostvarivanja rodne ravnopravnosti uzima u obzir različite potrebe muškaraca i žena, kulturne barijere i (prošlost) diskriminaciju određene grupe².

Evropski ekonomski i socijalni komitet (EESC) je upozorio na prisutnost rodne diskriminacije i segregacije na Evropskom tržištu rada, a time i u društvu. Iako čine 51% Evropske populacije samo 67% je zaposleno, a od ukupnog broja preduzetnika 31% su žene. S obzirom da veliki broj kućnih obaveza i brige o članovima domaćinstva zavisi od njih, one pre prihvataju poslove sa manje radnog vremena što ih vodi ka nižoj zaradi. Takođe, one su i dalje nedovoljno prisutne u političkim i ekonomskim telima, poput kompanijskih odbora³. U izveštaju Evropskog ekonomskog i socijalnog komiteta (EESC) navodi se da su rodni stereotipi i dalje prisutni u svim sferama života.

Ujedinjene nacije u svom dokumentu o održivom razvoju rodnu ravnopravnost izdvajaju kao jedan od ciljeva održivog razvoja ističući da su rodna

ravnopravnost i osnaživanje žena važni za održivi razvoj i zajedničku budućnost. Oni u svom dokumentu navode da prepoznaju leadersku ulogu žena i da potvrđuju nastojanja da se osiguraju jednaka prava žena, pristup i mogućnosti za učešće i liderstvo u ekonomiji, društvu i političkom odlučivanju, kao i njihovo puno i efikasno učešće u politikama, programima i odlučivanju o održivom razvoju na svim nivoima. (Rezolucija 66/288 Generalne skupštine, aneks, stavovi 31 i 45⁴).

Ohrabruju koraci ka rodnoj ravnopravnosti koji su napravljeni u poslednjoj deceniji. Više devojčica se obrazuje, dok je manje primorano na rani brak. Takođe, više žena učestvuje u parlamentarnom životu i preuzima ulogu lidera što omogućava da se više zakona prilagođava ka većoj rodnoj ravnopravnosti. Međutim, neophodno je naglasiti da postojeći zakoni nisu rodno senzitivni, odnosno da rodno neutralni zakoni koji su trenutno na snazi dovode do rodno negativnih efekata. Ostaje veliki broj ciljeva koje je tek potrebno dostići, a koji obuhvataju izmenu diskriminatornih zakona i socijalnih normi koje održavaju neravnopravnost, povećanje broja žena na politički važnim pozicijama na svim nivoima i povećanje ekonomske ravnopravnosti između polova.

---

¹ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>

² <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>

³ <https://www.eesc.europa.eu>

⁴ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>

RODNA RAVNOPRAVNOST U SRBIJI

U Nacionalnoj strategiji za rodnu ravnopravnost se navodi da u formalnom okviru u Republici Srbiji žene i muškarci imaju jednaka prava. Ipak, velik broj analiza sprovedenih od strane državnih organa, kao i civilnog sektora, te socioloških i drugih studija ukazuju da je ukupan društveno-ekonomski položaj žena znatno lošiji od položaja muškaraca. Ove razlike se očituju u svim sferama života, a u nastavku će biti prikazane one koje se vezuju pre svega za ekonomski i politički položaj žena koji je i sam predmet istraživanja.

Osnovni statistički pokazatelji sa tržišta rada ukazuju da je stopa zaposlenosti muškaraca (50%) značajno viša od stope zaposlenosti žena (35%). Odnosno, značajno je više muškaraca formalno zaposleno u odnosu na žene. I sama stopa aktivnosti muškaraca radnog uzrasta (15-64) je viša (69,9%) od stope aktivnosti žena (53,8%). Podaci ukazuju da muškarci u većoj meri aktivno traže posao u odnosu na žene⁵. Sa druge strane žene čine većinu i u kategoriji lica koja žele da rade, ali ne mogu (65%) pri čemu je najčešći razlog za neraspoloživost za rad žena briga za porodicu (48%), a kod muškaraca školovanje ili obuka (41%)⁶. Na tržištu rada su najugroženije žene sa malom decom i žene starije od 45 godina. Žene sa malom decom nemaju sistemsku društvenu podrška koja bi bila organizovana u cilju smanjenja obaveza žena sa malom decom. Sa druge strane starije žene nemaju veštine niti mogućnost da se usavrše u nekoj oblasti⁷.

Pored samog procenta zaposlenosti za razumevanje ekonomskog položaja žena potrebno je pogledati i sektore u okviru kojih rade, te razlike u stabilnosti i ekonomskoj moći između oblasti u kojima rade žene u odnosu na muškarce. Zaposlene žene se pretežno nalaze u sektoru usluga. One čine većinu zaposlenih u oblasti obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, dok je muška radna snaga usmerena ka građevini, saobraćaju, poljoprivredi, rudarstvu i prerađivačkoj industriji. Ovakva raspodela se uklapa i u predviđene rodne uloge gde žene preuzimaju brigu o deci i nemoćnima, dok se muškarci bave industrijama građevine, proizvodnje i prerađivanja. Podaci ukazuju na to da su preduzeća na čijem se čelu nalaze žene teže održiva, odnosno da ih odlikuje veća stopa gašenja. U sektorima usluga zarade su značajno niže, kao i mogućnost napredovanja. Takođe, Uredba vlade o zabrani zapošljavanja u obrazovnom i zdravstvenom sektoru je pogodila mnogo više žene, jer upravo one većinom rade u ovom sektoru⁸.

Podaci Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost ukazuju da je prosečna zarada muškarca veća od prosečne zarade žene i u javnom i u privatnom sektoru. Žene uglavnom rade u slabije plaćenim sektorima. Obrazovanje ima presudnu ulogu u zapošljavanju žena na tržištu rada, ali ne obezbeđuje jednake zarade. Na 100 zaposlenih muškaraca sa visokom stručnom spremom

je 114 žena, u istoj kategoriji, a razlika u zaradama je 5,1% u korist muškaraca. Usled nižih zarada žene imaju u proseku i niže penzije⁹. Odnos privatnog i poslovnog, kao i kod same zaposlenosti, povezan je i sa poslovnima sa nepunim radnim vremenom kada su u pitanju žene. Žene kada rade kraće od punog radnog vremena to čine uglavnom zbog brige o deci ili nesposobnim odraslim licima, dok muškarci rade kraće zbog nemogućnosti pronalaženja posla sa punim radnim vremenom, ili zbog školovanja i obuke.

Kada se pogledaju podaci o samozapošljavanju stiže se utisak da je i ovo oblast u kom se bolje "snalaze" muškarci. Samozaposlenih među muškarcima (29%) ima dvostruko više nego među ženama (14%)¹⁰.

O položaju žena na tržištu rada u Srbiji svedoče i izveštaji Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Više od polovine podnetih pritužbi u 2014. godini odnosi se na diskriminaciju koja se tiče roda. Poseban izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji žena iz 2015. godine je konstatovao da se diskriminacija na osnovu pola najčešće ispoljava prilikom traženja posla, kada se zahteva određeni pol kandidata, i na poslu nakon vraćanja sa porodiljskog odsustva¹¹. U izveštaju Poverenika za zaštitu rodne ravnopravnosti za 2016. godinu ističe se da je najveći broj tužbi podneto u oblasti rada i zapošljavanja, a neuporedivo više je dobijeno od strane žena¹².

Rodna neravnopravnost žena i muškaraca u Republici Srbiji se ogleda i u političkom i javnom životu. Koraci napred se prave, posebno na republičkom nivou, ipak oni su mnogo manji kada se govori o regionalnom i lokalnom nivou vlasti, gde su žene mnogo manje zastupljene. One su na ovaj način uskraćene da ostvare uticaj na kreiranje i sprovođenje politika koje su važne za zajednicu. Tako, od 169 jedinica lokalne samouprave žene su predsednice u 12, odnosno 7,1%, dok je 14% žena predsednica skupštine opštine/grada. Nešto veća zastupljenost žena je na poziciji zamenica, u 17% su one zamenice predsednika opštine, odnosno gradonačelnika, dok su u 24% slučajeva zamenica predsednika skupštine opštine/ grada¹³. Prema ovim podacima moguće je zaključiti da su žene nesrazmerno uključene, odnosno ne nalaze se na političkim položajima koji pokreću rešavanje konkretnih, životnih pitanja i svakodnevnog života stanovništva. Prema Pekinškoj deklaraciji i platformi delovanja navodi se da bez aktivnog učešća žena i uključivanja ženske perspektive u sve nivoe odlučivanja ne mogu biti postignuti ciljevi ravnopravnosti, razvoja i mira¹⁴.

-
- 5 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).
  - 6 Pantović, J., Bradaš, S. & Petovar, K. (2017). Položaj žena na tržištu rada. Friedrich Ebert Stiftung. Beograd.
  - 7 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).
  - 8 Pantović, J., Bradaš, S. & Petovar, K. (2017). Položaj žena na tržištu rada. Friedrich Ebert Stiftung. Beograd.
  - 9 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).
  - 10 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).
  - 11 Poseban izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji žena.
  - 12 Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2016. godinu.
  - 13 Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu.
  - 14 Rodna ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave: Presek stanja u sprovođenju preporuke mera jedinicama lokalne samouprave za ostvarivanje rodne ravnopravnosti (2017). Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Beograd.

Rodna ravnopravnost i preduzetništvo

U poslovnom sektoru na rukovodećim položajima i u ulozi vlasnika/vlasnica i osnivača/osnivačica malih i srednjih preduzeća i dalje su najčešće muškarci (77,9%). Žene su najčešće vlasnice radnji (34,3%) i srednjih privrednih društava (22,1%)¹⁵. Podaci iz Agencije za privredne registre potvrđuju podatke iz studije o položaju žena u biznis sektoru u Srbiji, da je žena preduzetnica u Vojvodini oko 22% od svih preduzetnika¹⁶. Znatno je više žena koje su zastupnice u partnerstvima, 59,79% ili vlasnica udela, 40,95%. Ove podatke treba uzeti sa rezervom, jer dostupne baze podataka nisu rodno osetljive¹⁷.

Preduzeća kojima žene upravljaju su najčešće manja i mogu se razmatrati i kao forma samozapošljavanja. Najčešće su jedine zaposlene u svojoj firmi, odnosno preduzetničkoj radnji ili angažuju članove porodice. Sa druge strane, one koje imaju veće i razrađenije poslove to rade najčešće zajedno sa muževima ili partnerima. Ovakvi rezultati ukazuju da muškarci imaju bolju poziciju u poslovnom okruženju, ali i da je ženama važna ne samo podrška u kući i na psihološkom planu nego i u poslu¹⁸.

Navedene rezultate podupire i deo izveštaja Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost u okviru koje se pokazuje da je 20,6% aktivnih preduzetnica iskusilo različit tretman u odnosu na muške kolege, a 76% smatra da žene nisu prihvaćene i da se ne shvataju ozbiljno u poslu. Jedan oblik rodne diskriminacije ogleda se u nepoverljivosti poslovnog okruženja, nekada čak i u

odbijanju da se posao sklopi sa ženom. Menadžerke se susreću sa preprekama pri napredovanju i u jednakom nagrađivanju kao menadžeri muškarci¹⁹.

Žene su znatno ređe vlasnice imovine, koja predstavlja ekonomski kapital. Na teritoriji cele Srbije ima 17,3% vlasnika gazdinstva koje su žene, 82,7% su muškarci vlasnici. Kuće u kojima žive žene na selu su u 88% slučajeva u vlasništvu muškaraca, ne poseduju zemlju u 84% slučajeva i gotovo da ne poseduju sredstva za poljoprivrednu proizvodnju. Žene čine 55% nezaposlenog ruralnog stanovništva i 74% neplaćenih pomažućih članova/članica poljoprivrednih gazdinstava. Posledično, ekonomski i kreativni potencijal žena na selu nije dovoljno iskorišćen, dok su one same izložene visokom stepenu ekonomske, fizičke i socijalne nesigurnosti²⁰.

Najveći broj studija i ispitivanja položaja preduzetnica ukazuje da je najčešći izazov nedostatak finansija i pristupačnih izvora finansiranja za uspešno započinjanje sopstvenog posla, zatim nedovoljne poreske olakšice, kao i slabiji poslovni kontakti i nedostatak informacija. U Istraživanju o stanju i perspektivama razvoja preduzetništva u Vojvodini na osnovu dobijenih podataka i diskusija se zaključuje da se žene ređe odlučuju za pokretanje sopstvenog biznisa i u tom smislu im je potrebno osnaživanje i ohrabrivanje. Ono što se često navodi kao najpotrebnija pomoć su finansijska sredstva i obuke. Bitno je istaći da

ova pomoć jeste i najdostupnija i najčešće obezbeđena od strane pokrajinskih institucija i/ili Nacionalne službe za zapošljavanje, a i pojedine lokalne samouprave su podržavale ili podržavaju (žensko) preduzetništvo. Ipak, iznos finansijske pomoći je najčešće usmeren za mikrobiznis, a ne veće preduzetničke poduhvate. Žene su, takođe, manje aktivne u udruženjima preduzetnika, privrednim komorama i drugim organizacijama koje okupljaju preduzetnike.

Osnovni indikatori tržišta rada u poslednjih 15 godina upućuju na manje učešće žena na tržištu rada, što dalje utiče na izostanak ekonomske nezavisnosti i ostvarenja boljeg društvenog položaja. Aktivnosti kojima se nastoji odgovoriti na ovo pitanje su najviše usmerene ka podsticanju ženskog preduzetništva, koje pre svega obuhvataju ekonomsko osnaživanje žena putem bespovratnih sredstava za započinjanje poslovanja, namenskih kredita i dugih podsticajnih sredstava i

subvencija. Finansijska sredstva koja su na raspolaganju su mala, a kriterijumi za dobijanje podrške niski, čime se često žene upuštaju u neodržive poslovne poduhvate.

U kontekstu ove mere značajno je naglasiti da su uslovi za razvoj preduzetništva u Srbiji nepovoljni, te da su žene dodatno opterećene ulogama i obavezama u okviru domaćinstva. One takođe raspolažu manjom imovinom i suočavaju se sa brojnim, ranije navedenim predrasudama u vezi sa ženama preduzeticama. Te, podsticaji koji se daju ženama mogu voditi i ka dodatnoj ranjivosti nakon isteka subvencija, posebno ako je finansijska podrška izolovana i nije povezana sa drugim vidovima podrške. Takođe, državna podrška preduzetništvu generalno uključuje više sredstava i programa namenjenih većim poslovima i firmama. U ovim firmama žena kao vlasnica ili rukovoditeljki gotovo da nema. Te se može zaključiti da one dobijaju manje sredstava i drugih vidova podrške²¹.

15 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).

16 Babovic, M. 2012. Polazna studija o preduzetništvu žena u Srbiji. UN Women.

17 Istraživanje o stanju i perspektivama razvoja preduzetništva u Vojvodini (2014) Zavod za rodnu ravnopravnost AP Vojvodina.

18 Istraživanje o stanju i perspektivama razvoja preduzetništva u Vojvodini (2014) Zavod za rodnu ravnopravnost AP Vojvodina.

19 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).

20 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).

21 Istraživanje o stanju i perspektivama razvoja preduzetništva u Vojvodini (2014) Zavod za rodnu ravnopravnost AP Vojvodina.

ISTRAŽIVANJE

Razvoj preduzetništva žena je deo velikog broja nacionalnih strategija Republike Srbije. Ova mera je u skladu sa ekonomsko nepovoljnijim položajem žena u društvu i sa manjom zastupljenošću žena u preduzetništvu. Rezultati nevelikog broja istraživanja i svedočenja žena ukazuju da je problem kompleksan jer dotiče različite segmente utvrđenog društvenog funkcionisanja i zahteva kontinuirane i sveobuhvatne aktivnosti.

CILJ

Cilj istraživanja je prikupljanje i analiza podataka koji će omogućiti delotvornije i usmerenije informisanje, edukaciju i podršku za preduzetnice. U okviru ovog šireg cilja su ispitivani:

- vidovi podrške za preduzetnice
- preduzetnički potencijali
- pristupi informacijama za žene preduzetnice
- pristupi edukacijama i načini edukacija koje preferiraju preduzetnice

INSTRUMENT

Za potrebe istraživanja kreiran je upitnik sa pitanjima zatvorenog i otvorenog tipa koja su nastojala da ispitaju položaj i potrebe preduzetnica. Upitnik je deo dokumenta i nalazi se u Prilogu 1.

PRIKUPLJANJE I OBRADA PODATAKA

Odgovori preduzetnica su prikupljeni tokom 2020. godine na području Republike Srbije. Popunjavanje upitnika je bilo anonimno. Odgovori su prikupljeni na samim edukacijama i događajima koje je organizovalo Kolping društvo Srbije, kao i putem online upitnika podeljenih kroz mejling liste i društvene mreže udruženja građana, partnerskih organizacija i medija.

Dobijeni podaci su obrađeni u statističkom paketu IBM SPSS 23, dok su je za opis odgovora na otvorena pitanja upotrebljena kvalitativna analiza podataka.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Opis uzorka

U istraživanju je učestvovalo 300 ispitanica sa područja Srbije. Većina učesnica su preduzetnice, od ukupnog broja 58,5%, dok njih 24,4% planiraju da postanu preduzetnice. Tek 17,1% ispitanica je navelo da nisu preduzetnice, ali su pohađale radionice koje se tiču preduzetništva ili dolaze iz oblasti koja se bavi razvojem preduzetništva i osiguravanjem boljeg ekonomskog položaja žena.

Najveći broj preduzetnica, oko 45% ukupnog uzorka je navelo da se bavi **pružanjem usluga**. Ove usluge su raznolike i obuhvataju edukacije, konsalting, knjigovođstvo, priprema i organizacija događaja, prevodilačke, zatim pravne usluge, grafički dizajn, marketing, saloni lepote i drugo. Druga veća grupa obuhvata preduzetnice koje se bave **zanatstvom**. Ova grupa sadrži 20% ukupnog broja odgovora i predstavlja preduzetnice koje se bave izradom različitih predmeta, suvenira, starih zanata, rukotvorina, dekorativnih predmeta, kao i proizvodnja bio melema, čajeva i specifičnih hranjivih proizvoda. Okvirno 15% ispitanih učesnica se bave **proizvodnjom** koja je povezana sa poljoprivrednim proizvodima – hrana, vino, cveće; zatim proizvodnja, odnosno prerada namernica za prehranu ili kozmetiku i proizvodnja iz oblasti tekstilne industrije. Manji procenat, oko 10% ispitanica je uključeno u preduzetništvo kroz **trgovinu** na veliko i malo. Ostale delatnosti su povezane sa turizmom, kulturom i umetnošću.

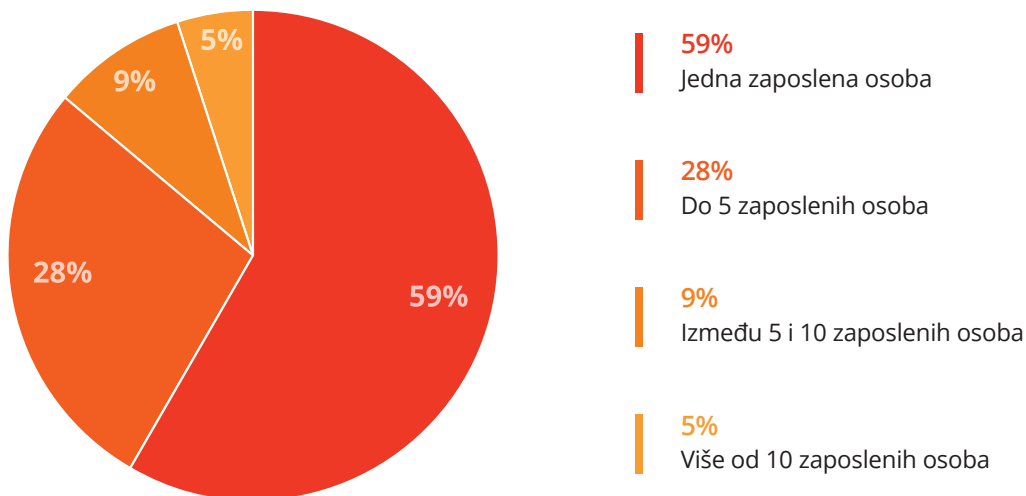
Starost ispitanica se kretala od 19 do 70 godina, sa prosečnom starošću od 41,65 godina i standardnim odstupanjem koje iznosi 9,55 godina. Odgovori ispitanica su grupisani prema starosti u 7 grupa koje nam ukazuju da su na upitnik najviše odgovarale preduzetnice koje imaju između 41 i 45 godina starosti, a zatim, one između 31 i 40 godina.

Tabela 1 – Starost ispitanica

Godine starosti	Procenat u uzorku
Do 30 godina	13,5 %
Od 31 do 35 godina	16,5 %
Od 36 do 40 godina	14,4 %
Od 41 do 45 godina	25,6%
Od 45 do 50 godina	13,0%
Od 50 do 55 godina	9,4%
Više od 55 godina	7,6%

Najveći broj preduzetnica rade samostalno, odnosno jedine su zaposlene u svom preduzeću. Zatim slede one koje zapošljavaju do 5 zaposlenih, dok je najmanje preduzetnica koje zapošljavaju više od 10 osoba. Tačna raspodela prema procentima data je na grafikonu 1.

Grafikon 1 – Broj zaposlenih u firmama koje vode preduzetnice

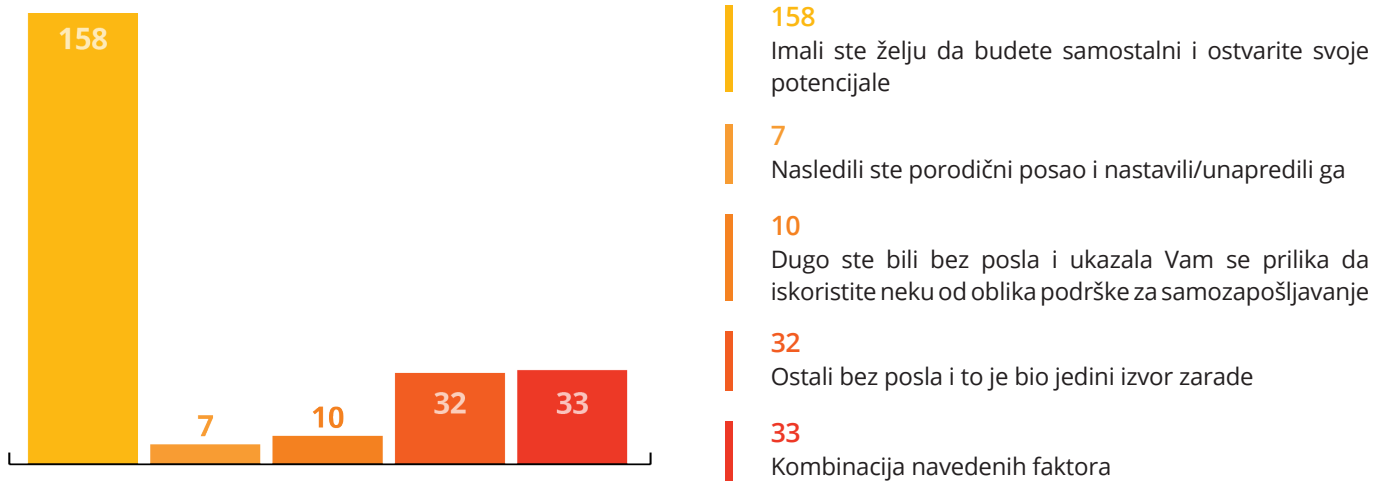
Kada je reč o preduzetništvu često se postavlja i pitanje sive ekonomije, odnosno neformalnog rada. U okviru istraživanja ispitanice su odgovorile i na pitanje - koliko godina ste radili ili radite neformalno (*rad bez formalnog ugovora o radu, neregistrovana firma, bez socijalnog i penzionog osiguranja*)? U ukupnom uzorku bilo je onih koje su od početka radile legalno, do onih koje su 35 godina neprijavljene. Prosek godina u okviru sive ekonomske zone je 4,7, sa standardnim odstupanjem koje iznosi 6,31 godinu. S obzirom na široku raspodelu u nastavku je data raspodela prema godinama (Tabela 2).

Tabela 2. Godine u neformalnom/neprijavljenom radu

Godine u neformalnom/neprijavljenom radu	Procenat u uzorku
Od početka sve prijavljeno	30,1%
Do 2 godine bez prijave	20,0%
Od 2 do 5 godina bez prijave	19,9%
Od 5 do 10 godina bez prijave	16,6%
Duže od 10 godina bez prijave	12,4%

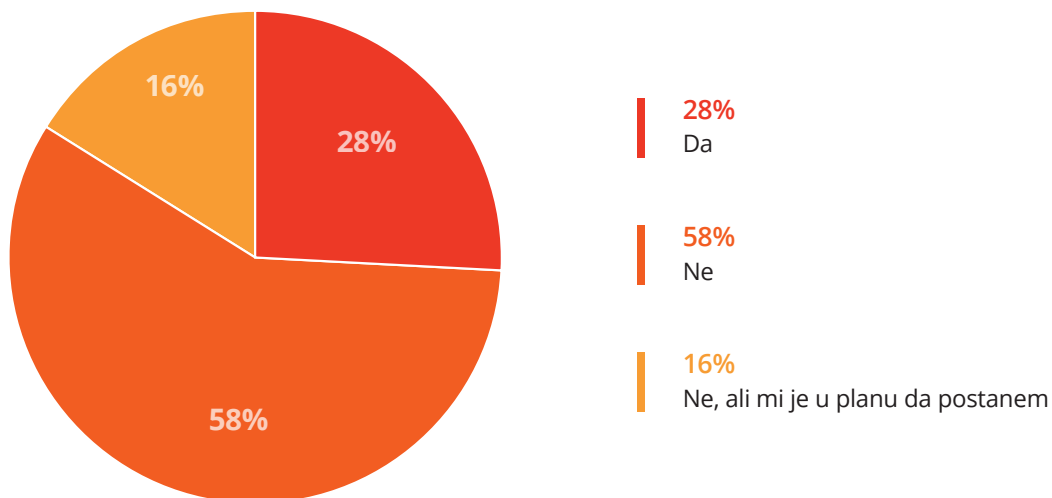
U okviru razloga za ulazak žena u preduzetništvo možemo razlikovati preduzetništvo iz nužde i želje. Preduzetnice i one koje razmišljaju o preduzetništvu su ispitane koji su sve bili razlozi za ulazak u preduzetničke vode. Većina njih je navela da su imale želju da budu samostalne i ostvare svoje potencijale. Raspodela odgovora je prikazana na Grafikonu 2.

Grafikon 2 – Razlozi za ulazak u preduzetništvo

Većina ispitanica nije članica nekog udruženja građana, koje se bavi promovisanjem preduzetništva. Ipak, više od 15% je zainteresovano da to u budućnosti postane. Raspodela ispitanica prema ovom pitanju data je na grafikonu 3.

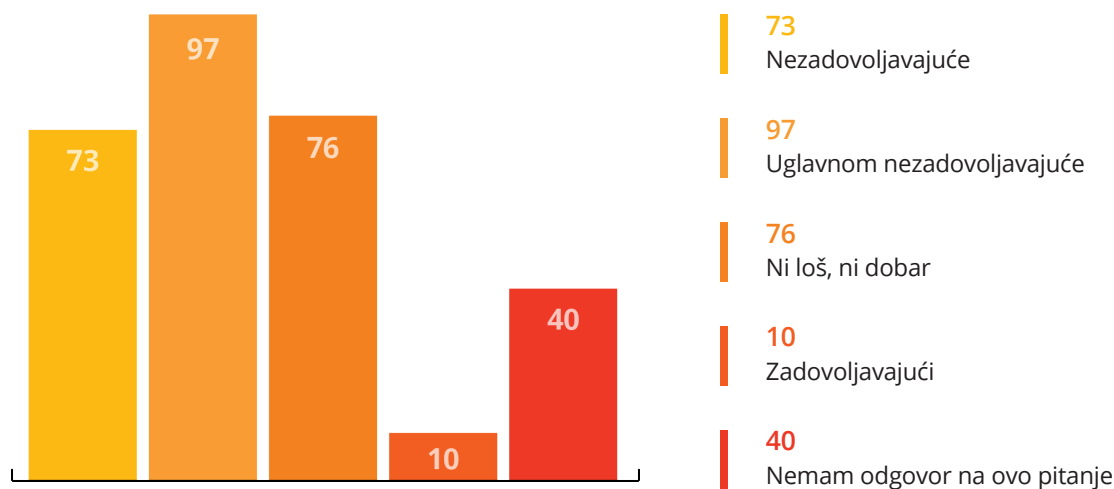
Grafikon 3 – Članstvo u udruženjima koje se bave promocijom preduzetništva

Opis odgovora preduzetnica

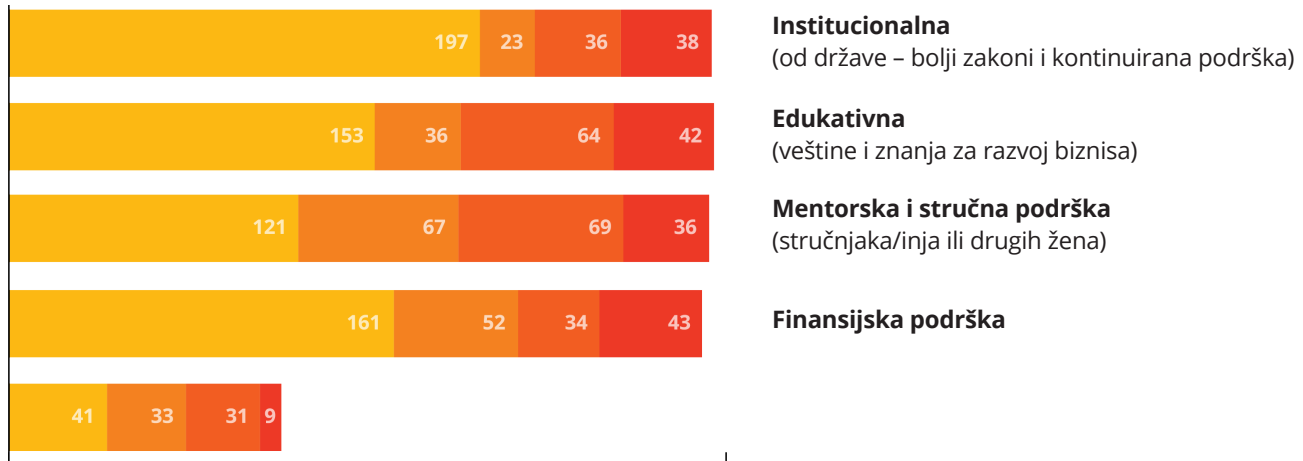
Ispitanice smo pitali kako bi ocenile položaj preduzetnica u Srbiji. Najveći broj ispitanica je naveo da je položaj uglavnom nezadovoljavajući. Podjednak broj je odgovorio da je taj položaj nezadovoljavajući, kao ni loš, ni dobar. Najmanji broj ispitanica ga je ocenilo kao zadovoljavajući. Odgovori ispitanica su prezentovani na Grafikonu 4.

Grafikon 4 – Položaj preduzetnica u Srbiji

Učesnice istraživanja su takođe upitane da ocene značaj podrške koja je potrebna preduzeticama u cilju njihovog daljeg razvoja (*nepotrebna, značajna je za određene grupe preduzetnica, potrebna, ali nije neophodna, neophodna*). Većina vidova podrške je ocenjena kao neophodna. Najviše preduzetnica smatra da je institucionalna, a zatim finansijska podrška neophodna. Potreba za mentorskom i stručnom podrškom je više od ostalih ocenjena kao potrebna, ali ne i neophodna. Edukativna podrška je najviše od značaja za neke grupe preduzetnica. U drugu su ispitanice pisale o kombinacijama podrške i podršci koja dolazi od okoline i porodice. Prikaz odgovora ispitanica je dat na Grafikonu 5.

Grafikon 5 – Ocena potrebne podrške za preduzetnice

■ Neophodna
 ■ Potrebna, ali nije neophodna
 ■ Značajna za neke grupe preduzetica
 ■ Nepotrebna

Podrška od strane države, kroz institucije se pokazala kao najznačajnija za žene preduzetnice. One su pitane – *“Šta je po Vašem mišljenju prvo potrebno promeniti u državnim propisima koji se tiču preduzetništva?”* Iz dobijenih odgovora jasno je da sadašnji propisi za preduzetnice deluju kao kažnjavanje ili neprepoznavanje potreba preduzetnica, a ne podrška u radu i razvoju. Odgovori su grupisani kroz nekoliko stavki, ali se one međusobno nadovezuju i nadopunjuju.

Velik deo izmena bi se trebao ticati samih finansijskih nameta – poreza, doprinosa, taksi. Više od trećine ispitanica je navelo ovo kao najznačajnije pitanje sa osnovnom porukom *“Ne gušiti sitne proizvođače raznim porezima i nametima”*. Na ovu stavku se nadovezuju olakšice, posebno za početnike, specifične delatnosti, rizične grupe. Jedna od preduzetnica je navela: *“Olakšice pri zapošljavanju radnika i plaćanja poreza i doprinosa jer te stavke progutaju čitavu zaradu koja je mala jer je teško doći do kupca koji je bombardovan reklamama i dobrim poslovnim prostorima od strane velikih svetskih kompanija, te mali domaći proizvođači ne mogu da se trkaju sa njima i ne mogu da ostvare adekvatnu promociju i ponudu kupcima”*. Nekoliko preduzetnica je istaklo i potrebnu podršku kroz subvencionisanje, jednostavniji pristup kreditima, finansijskom kapitalu. Ipak, veoma je važno da program podrške budu adekvatni i odgovaraju na realne potrebe: *“Svi konkursi za pomoć malim i srednjim preduzećima imaju uslove za konkurs nerealne*

za početni biznis ... Uglavnom su to broj zaposlenih, profit... Da imamo te cifre na računu i zaposlene ne bi nam ni trebala podrška". Državni organi bi trebali kroz svoje zakone da bolje odgovaraju na potrebe preduzetnica i na taj način im pruže podršku: *"Potrebno je da postoji fleksibilniji model oporezivanja preduzetnika koji bi im dopustio da imaju uspone i padove i lakše ih pratio na tom putu."*

Sledeća važna stavka o kojoj su preduzetnice pisale jesu zakonski akti. Preduzetnice su pisale o neophodnosti da zakon zaštiti preduzetnike. Potrebno je sistematizovati delatnosti, doneti specifične zakone kojima bi se uredile oblasti kao što je konsalting, zanatstvo i slično. Takođe, potrebno je bolje regulisati prava preduzetnika, što može najbolje opisati odgovor preduzetnice *"Regulisati na bolji način bolovanje i odmor za preduzetnike bez zaposlenih; omogućiti paušalcima da odaberu viši iznos osnovice ukoliko žele; uskladiti olakšice sa cenom rada po satu, jedinici i sl."* Velik broj žena se osvrnuo na veoma loš položaj trudnica i porodilja koje su preduzetnice, te neophodnosti promene zakona u cilju usaglašavanja porodične i poslovne uloge.

Oko 10% ispitanica je navelo i administrativne, birokratske probleme sa kojima se preduzetnice suočavaju. Deluje da su propisi različitih državnih organa neusaglašeni, te je potrebno uprostiti korake. Takođe, stalne promene dovode do toga da je potrebno uložiti iznova energiju u rešavanje svakodnevnih procedura. Zahtev preduzetnica se može obuhvatiti i izjavom: *"Pojednostaviti procedure za dobijanje dozvola, serfikata, saglasnosti..."*

Deo odgovora se odnosi i na samo uređivanje tržišta kroz bolje praćenje potreba, stvaranje prostora za specifične delatnosti, odgovoriti blagovremenim edukacijama i pripremom preduzetnica za promene. Potrebno je da podrška države više liči na podršku kao takvu, stvaranje boljih uslova i mogućnosti za opstanak i razvoj preduzetništva. Ovaj segment može da se završi odgovorom učesnice istraživanja: *"Generalno, potreban je veći nivo komunikaije institucija i preduzetnica, dinamičniji odgovor institucija na postojeća stanja ..."*

Ispitano je i na koji način se preduzetnice informišu o finansijskoj podršci za preduzeće. Preduzetnice su označavale sve odgovore koje se odnose na njih. Najviše odgovora ukazuje da se informišu putem interneta, pre svega društvenih mreža. Zatim na sajtovima relevantnih institucija i organizacija. Preduzetnice se najmanje informišu putem medija (lokalnim i državnim). Detaljna raspodela data je u tabeli 3.

Tabela 3 – Informisanje o finansijskoj podršci

Informisanje o finansijskoj podršci	Procenat u okviru uzorka
Putem interneta, pre svega društvenih mreža	49,85%
Na sajtovima relevantnih institucija i organizacija	45,2%
Putem medija, lokalnih i državnih	18,4%
Dobijam informacije od strukovnih i drugih profesionalnih udruženja	21,4%
U razgovoru sa prijateljima, poznanicima, kolegama	36,8%

Programi mentorskog i stručnog savetovanja imaju za cilj prenos znanja kroz individualno iskustvo, prilagođeno potrebama pojedinca. Odgovori na ovo pitanje kod ispitanih žena pokazuju da je 37% žena učestvovalo u ovakvim programima. Od 63% preostala procenta, polovina tačnije 29,8% je navelo da bi volelo da bude uključeno u program mentorstva ili stručnog usavršavanja.

Ispitanice su pitane i na koji način se dalje obrazuju u cilju unapređenja posla. Ponuđeni odgovori su glasili - Putem organizovanih edukacija i seminara, Kroz razgovor sa kolegama i stručnjacima, Putem interneta – čitajući sadržaje od značaja ili kroz online kurseve. Pored ovih ponuđenih odgovora preduzetnice su imale mogućnost da navedu i šta ih sprečava u daljem obrazovanju - Dodatna edukacija mi nije potrebna i Nemam vremena i resursa za dalju edukaciju. Takođe, mogle su da dodaju neki od svojih odgovora (u okviru odgovora *drugo*). Odgovori ispitanica su prikazani u Tabeli 4.

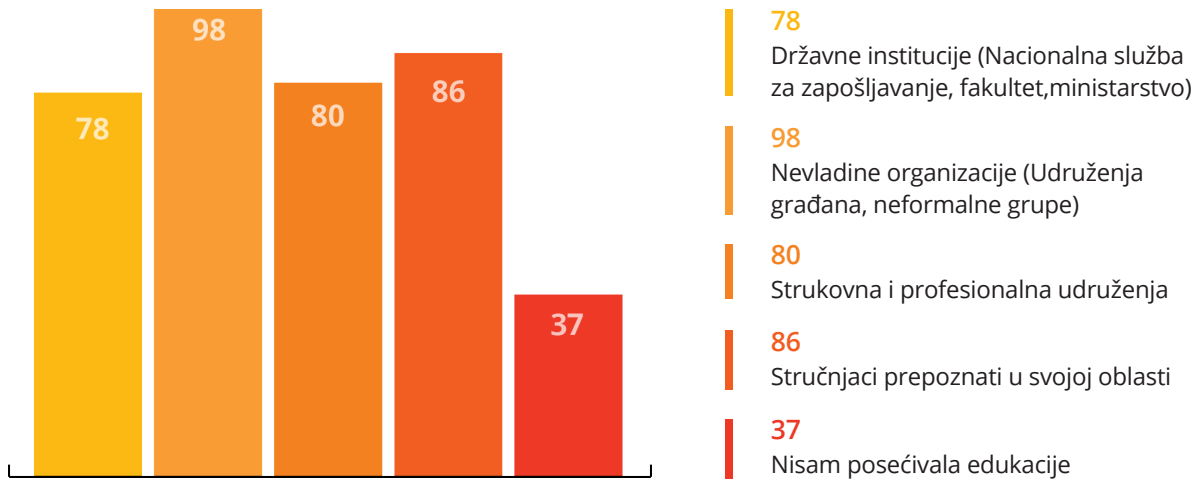
Tabela 4. Vidovi edukacije

Vidovi edukacije	Broj	Procenat
Putem organizovanih edukacija i seminara	126	42,1%
Kroz razgovor sa kolegama i stručnjacima	117	39,1%
Putem interneta – čitajući sadržaje od značaja ili kroz online kurseve	172	57,5%
Dodatna edukacija mi nije potrebna	3	1,0%
Nemam vremena i resursa za dalju edukaciju	18	6,0%

Kao što se može videti iz gornje tabele najveći procenat žena koristi internet i samoedukuje se kroz dostupan materijal. Ovakva tendencija verovatno odgovara zahtevima koje preduzetništvo nosi sa sobom, a koji zahteva vremenski i prostorno fleksibilan pristup obrazovnim, edukativnim sadržajima. Podjednak broj žena se informiše putem organizovanih edukacija i seminara, ili razgovora sa kolegama i stručnjacima. Mali broj žena smatra da im dodatna edukacija nije potrebna, a 6% navodi da nema vremena i resursa za dalju edukaciju.

S obzirom da se edukacije organizuju u različite svrhe i od strane različitih društvenih aktera ispitano je i ko su bili organizatori edukacija koje su žene posećivale. Odgovori ispitanica su predstavljeni na Grafikonu 6.

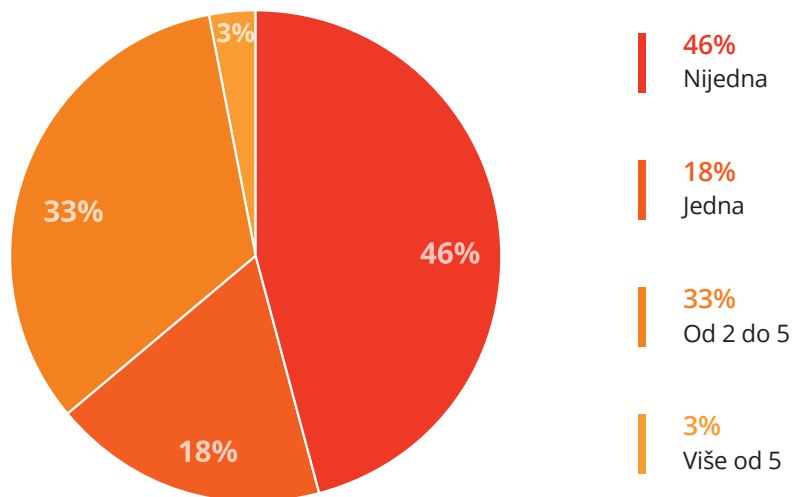
Grafikon 6 – Organizatori edukacija koje žene posećuju

Iz gornjeg grafikona možemo videti da su podjednako posećene edukacije različitih aktera. Najviše njih je posetilo edukacije koje su organizovane od strane nevladinih organizacija, udruženja građana, a zatim od strane stručnjaka prepoznatih u svojim oblastima. Ipak ovaj broj ne odstupa mnogo od edukacije koje organizuju strukovna i profesionalna udruženja ili državne institucije.

S obzirom na položaj i finansijske potrebe preduzetnica ispitano je i u kojoj meri one mogu da izdvoje novac za dodatne edukacije. Učesnice istraživanja su pitane koliko su puta u poslednjih godinu dana platile odlazak na edukaciju ili usavršavanje. Oko polovine ispitanica je navelo da nije bilo ni na jednoj edukaciji koja se naplaćuje, u proseku su preduzetnice na godišnjem nivou platile jednu do dve edukacije.

Grafikon 7 – Broj plaćenih edukacija tokom protekle godine

S obzirom na veliku ponudu edukativnih i informativnih sadržaja koje ispitanice mogu posetiti ispitano je u kojoj meri su one zadovoljne kvalitetom edukacija u poslednjih godinu dana. Mali broj ispitanica je naveo da nije zadovoljna edukacijama koje je posećivala u poslednjih godinu dana, te da se na edukacijama ne dobija mnogo novih znanja ili veština. Najveći broj preduzetnica je naveo da je bilo kvalitetnih, ali istovremeno je bilo onih koje ne bi preporučile. Velik broj je onih koje su navele da su edukacije veoma kvalitetne, dobro koncipirane i korisne za unapređenje posla. Ono što nam pokazuju odgovori je da gotovo trećina preduzetnica nije posetila ni jednu edukaciju u poslednjih godinu dana. Detaljna procentna raspodela odgovora je data u tabeli 5.

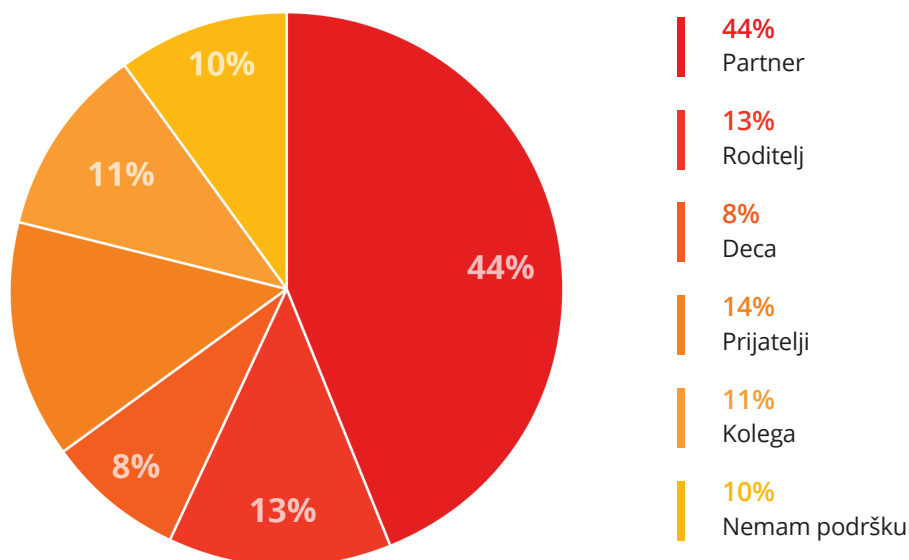
Tabela 5 – Kvalitet edukacija u poslednjih godinu dana

	Procenat u ukupnom uzork
Sve su bile veoma kvalitetne i dobro koncipirane	19,9%
Većina edukacija je unapredila moj posao	17,3%
Bilo je kvalitetnih, a bilo je onih koje ne bih preporučila	27,4%
Uglavnom se na edukacijama ne dobija mnogo novih znanja ili veština	6,2%
Nisam zadovoljna edukacijama koje sam posećivala	1,8%
Nisam posećivala edukacije u poslednjih godinu dana	27,4%

Na pitanje *“Kakva znanja su Vam trenutno najneophodnija da biste unapredili svoj posao?”* ispitanice su davale raznolike odgovore što ukazuje na različite faze razvoja sopstvenog biznisa. Odgovore je ipak moguće klasifikovati u nekoliko osnovnih oblasti. Najviše ispitanica je izrazilo potrebu za praktičnim veštinama koje se tiču promocije i marketinga (20%), a zatim plasmana i prodaje proizvoda ili usluge (15%). One su želele da saznaju kako da brendiraju i tržištu približe ono što nude, kao i na koji način da prošire, segmentiraju ili specijalizuju prodaju proizvoda. Sledeća velika grupa edukacija za kojom žene imaju potrebu su finansijsko, administrativno, pravne prirode. Okvirno 25% ispitanica iz uzorka je navelu da ih interesuje na koji način da pronađu informacije o finansijskoj podršci, zatim samoupravljanje finansijama, u ovu grupu uključeno je tumačenje i praćenje pravnih regulativa i propisa, knjigovodstvo i administracija. Oko 15% ispitanih je navelo da im je potrebna edukacija koja se tiče faza i načina daljeg razvoja biznisa, kao i suočavanje sa krizom u poslovanju. Svaka deseta ispitanica je navela da joj je potrebno dalje stručno usavršavanje u oblasti u kojoj radi, dok je podjednak broj onih koje bi želele da dalje razvijaju specifične veštine. Najčešće navođene veštine su bolje poznavanje rada na računaru, engleski jezik, javni nastup, organizacija vremena.

S obzirom na utvrđene rodne uloge bilo je važno ispitati čiju podršku žene imaju prilikom razvoja sopstvenog posla. Najveći broj ispitanih ima podršku porodice, pre svega partnera, roditelja i dece, zatim prijatelja i kolega. Ipak, svaka deseta žena, koja je učestvovala u istraživanju je navela da nema podršku u svom okruženju. Odgovori ispitanica su predstavljeni i na grafikonu 8.

Grafikon 8 – Podrška koju preduzetnica ima u svom okruženju

Sledeće pitanje se ticalo samog stepena uključenja porodice u posao. Na osnovu odgovora na ovo pitanje moguće je zaključiti da je porodica preduzetnice na različite načine uključena u sam posao. U polovini slučajeva oni nisu uključeni u rad, ali postoji njihovo razumevanje i podrška. Zatim po brojnosti slede preduzetništva u kojima su neki članovi porodice uključeni u samo preduzetništvo i nešto manji procenat onih u kojima je celokupna porodica angažovana. U petini slučajeva porodica je ili odvojena od posla ili ne postoji razumevanje i podrška. Raspodela je prikazana i u Tabeli 6.

Tabela 6 – Uključenost porodice u rad preduzetništva koje vode žene

	Procenat
Moja porodica je angažovana sa mnom u poslu	13,7%
Neki članovi porodice rade zajedno sa mnom	19,5%
Nisu uključeni u rad, ali imam njihovo razumevanje i podršku	48,7%
Nisu uključeni u rad i ne pokazuju razumevanje i podršku	8,4%
Moja poslovna uloga je potpuno odvojena od moje porodične uloge	1,8%

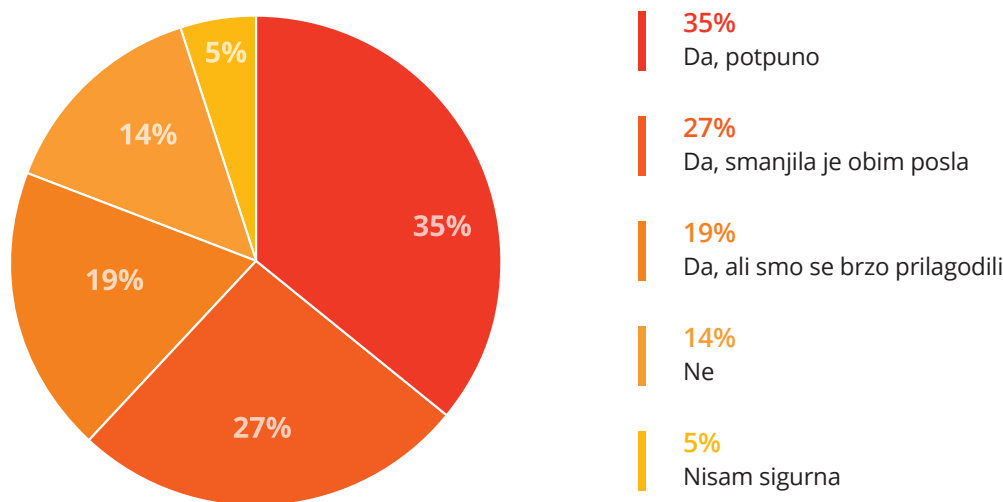
Ispitanicama je postavljeno i lično pitanje koje se tiče najvećeg faktora za dalji uspeh i najveće prepreke poslovanja. Odgovori na pitanje šta je od presudnog značaja za uspeh preduzeća ukazuju na način na koji preduzetnice pristupaju vlastitom poslu. Skoro polovina preduzetnica je navela da je od presudnog značaja njihovo zalaganje i osobine koje pokazuju - znanje, trud, rad, inicijativa, pouzdanost, upornost, motivacija, stručnost, iskustvo, istrajnost, inovativnost, posvećenost, ljubav prema poslu... Takođe one su ukazivale i na značaj svog proizvoda ili usluge – kvalitetno, konkurentno, inovativno, važno. Jedan manji broj preduzetnica je naveo i značaj tima sa kojima radi, kolegijalnost i radnu atmosferu. Četvrtina datih odgovora je bila usmerena ka određenim delovima preduzetničkog posla – marketing i plasman proizvoda na tržištu. Manji broj preduzetnica, odnosno svaka 10 od presudnog značaja za uspeh vidi ekonomsku situaciju i stabilnost lokalnog i svetskog tržišta. Podjednak broj je naveo da je od presudnog značaja za uspeh podrška od strane države, a manji broj njih je ukazao i na podršku iz bliže i dalje okoline.

Na pitanje o preprekama za dalji razvoj najveća grupa žena je navela finansije – “Problem kod većina žena u Srbiji je to što nemaju nikakvu nekretninu na svoje ime i mnogo teže mogu da dobiju veće investicione kredite.” Finansije su neophodne za bolji početak u radu preduzeća, ali i dalji razvoj, ulaganje u proširenje proizvodnje, zapošljavanje, marketing, plasiranje, edukovanje. Jedna od preduzetnica je napisala “Nemam finansije da bih mogla platiti radnu snagu i poboljšati uslove rada. Sama teško postizem”. Sledeća grupacija odgovora je usmerena na nestimulativni privredni ambijent u kom se navodi siva ekonomija, nedostatak mera za podsticanje preduzetništva, malo i nestabilno tržište. Ovu grupu može da opiše i odgovor “Komplikovaniji zahtevi države i neprijateljski stav institucija (Poreska uprava, NBS, inspekcije)”. Oko 15% preduzetnica kao najveću prepreku vidi trenutnu situaciju u vezi sa pandemijom

koja utiče na celokupnu ekonomiju i stabilnost poslovanja. Podjednak broj žena je naveo i izostanak znanja i veština, te navika koje bi im pomogle da dalje razvijaju posao – neinformisanost, organizacija vremena, samopouzdanje, znanje iz određenih oblasti...

Podaci o položaju preduzetnica su prikupljeni tokom drugog talasa pandemije COVID19 u Srbiji (jun i jul 2020. godine). Postavljeno je pitanje u kojoj meri je pandemija uticala na razvoj posla koje vode preduzetnice. U 80% slučajeva je ona uticala na razvoj posla, od kojih je u 35,5% ovaj uticaj obuhvatio sve segmente poslovnog angažmana. Na grafikonu 9 prikazani su odgovori ispitanica.

Grafikon 9 – Uticaj pandemije COVID19 na razvoj posla preduzetnica

S obzirom da ovako značajna kriza može da ogoli sve nedostatke jednog privrednog sistema preduzetnice su upitane na koji način je pandemija uticala na njihovo poslovanje. Na trećinu ispitanih pandemija i zakonske regulative su direktno uticale na posao jer je došlo do direktne zabrane rada ili otkazivanja događaja, otežavanje kretanja i prelaska granice što ima direktne veze sa prirodom posla. Odnosno samo postojanje pandemije je dovelo do zaustavljanja različitih sektora na duže vreme. Podjednak broj preduzetnica je ukazao na teškoću u plasiranju i prodaji proizvoda jer su do tada utvrđeni i razrađeni načini bili ugroženi. Za razvoj novih je bilo potrebno uložiti novac ili znanje, o tome

svedoče neki od odgovora - *“Nemogućnosti prodaje kućnog programa, koji sam plasirala na sindikalnim profesijama, bazarima, sajmovima... A za online prodaju, nisam spremna i ne snalazim se.”*; *“Nemogućnost izlaganja i prodaje na javnim manifestacijama, mogu da radim kod kuće, ali nemam finansijskih sredstava za ulaganje.”*. Pored same ponude i načina prodaje pandemija je uticala na cenu i način nabavke sirovina, opštu ekonomsku nestabilnost, te smanjen broj kupaca proizvoda - *“Smanjen obim poslovanja drugih privrednih subjekata se odrazio i na moje poslovanje, ali sam se prilagodila.”*. Deo ispitanica je izneo i probleme koje su se ticale osećaja nesigurnosti, utisak napetog okruženja, nerazumevanja, straha, a samim tim i otežanih uslova za rad. Jedan deo žena se borio sa raspodelom poslovnih i porodičnih obaveza - *“Organizacija vremena, posebno u vreme kada nisu radili vrtići.”*.

ZAKLJUČAK ISTAŽIVANJA

Istraživanje je nastojalo da utvrdi položaj preduzetnica, njihove stavove i potrebe za daljim razvojem. Njegovi rezultati potvrđuju ranije studije i razmatranja koja se tiču žena preduzetnica uz dodatna zapažanja koja se tiču doživljaja podške i značaja različitih vidova edukacije za njihov rast i razvoj. U nastavku će biti razmatrani neki od nalaza istraživanja sa preporukama za dalji pristup istraživanju potreba preduzetnica i koraka ka ostvarivanju njihovog boljeg položaja.

Istraživanje je obuhvatilo 300 žena iz Srbije, a podaci su prikupljeni tokom 2020. godine. Profil preduzetnica koje su učestvovala u istraživanju ukazuje da su to žene koje se u najvećem broju slučajeva bave uslugama, zanatstvom, a zatim proizvodnjom. One su samozaposlene ili vode mala preduzeća, najmanji procenat je onih koji zapošljavaju preko 10 osoba. Porodica je delimično uključena u njihov posao, a uglavnom od iste dobijaju podršku. U manjem broju su deo udruženja ili grupa koje se bave promocijom preduzetništva.

Preduzetnice su svoj položaj u najvećoj meri ocenile kao uglavnom nezadovoljavajućim. Na osnovu odgovora datih u okviru drugih pitanja jasno je da preduzeticama nedostaje bolja institucionalna i finansijska podrška. Visoki fiskalni i parafiskalni nameti, izostanak olakšica i prepoznavanje potreba malih preduzetnika čini da utrošen rad i vreme budu usmereni na osnovno održanje preduzeća, bez mogućnosti za dalji rast i razvoj. Finansijska podrška i kreiranje podsticajne klime za razvoj preduzetništva je tema o kojoj se govori dugo, a posebno kada je u pitanju preduzetništvo žena. Ipak, čini se da na ovom polju nisu napravljani značajni pomaci što preduzetništvo čini otežanim i često gura žene u sivu ekonomiju.

Žene koje su učestvovala u istraživanju su na preduzetništvo podstaknute najviše ličnim željama, aspiracijama i potrebama, a manje iz nužde. Na osnovu njihovih odgovora deluje da je preduzetništvo pre svega bio njihov izbor ka samoostvarenju. One lični rad i zalaganje upravo vide kao presudni faktor za uspeh i čini se da su predvođene unutrašnjim lokusom kontrole. Pored želje da se bave onim što ih ispunjava primećuju da im nedostaje znanje koje se tiče marketinga, promocije i prodaje proizvoda, kao i informacije i znanje o upravljanju finansijama, odgovorima na zahtevnu administraciju i pravna pitanja. Neke od ispitanica su ukazale i na potrebu da razviju menadžersko znanje koje se tiče razvoja preduzeća i odgovora na krizne situacije. Ovo su oblasti u kojima bi trebalo organizovati edukacije tokom narednog perioda.

Pandemija i njene posledice su ostavile traga na ekonomsku situaciju u državi, ali i svetu. Ona je uticala i na položaj preduzetnica u Srbiji – direktno ili posredno. Značajni potresi u ekonomiji zahtevaju resurse za brzo prilagođavanje, koje često nedostaje preduzetnicama, posebno onima koji vode male biznise i koje nemaju dodatnu državnu ili porodičnu podršku.

Prilikom razmatranja rezultata i zaključaka ovog istraživanja potrebno je imati u vidu da je većina odgovora preduzetnica prikupljeno online putem društvenih mreža, mejling lista, udruženja koje rade sa ženama. Odnosno grupacija koja je učestvovala u istraživanju je tehnološki pismena i u manjoj ili većoj meri uključena u rad različitih stručnih udruženja građana ili mreža koja se bave promocijom preduzetništva. Stoga je u narednim ispitivanjima potrebno obuhvatiti i preduzetnice kojima je internet manje dostupan, ženama iz ruralnih sredina i posebno rizičnih grupa.

PRILOG

Prilog 1 - Upitnik

ANKETA

Poštovana, zamolili bismo Vas da odgovorite na sledeća pitanja. Anketiranje je anonimno i rezultati će biti tumačeni kroz skor celokupnog uzorka. Rezultati anketiranja će biti iskorišćeni za bolje upoznavanje sa potrebama preduzetnica u Srbiji.

Starost:

Da li ste preduzetnica?

1. Da   2. Ne   3. Ne, ali mi je u planu da postanem

Ukoliko je odgovor da, čime se Vaše preduzeće bavi?

Koliko osoba Vaše preduzeće zapošljava?

Koliko godina ste radili ili radite neformalno (rad bez formalnog ugovora o radu, neregistrovana firma, bez socijalnog i penzionog osiguranja)?

Ako ste pokrenuli svoj posao ili razmišljate o njemu, navedite razloge (zaokružite sve odgovore koji se odnose na Vas)

- A) Ostali ste bez posla i to je bio jedini izvor zarade
- B) Dugo ste bili bez posla i ukazala Vam se prilika da iskoristite neki od oblika podrške za samozapošljavanje
- C) Nasledili ste porodični posao i nastavili/unapredili ga
- D) Imali ste želju da budete samostalni i ostvarite svoje potencijale
- E) Nešto drugo (molimo dopišite) _____

Da li ste član/ica nekog udruženja građana koje se bavi promovisanjem preduzetništva?

1. Da   2. Ne   3. Ne, ali mi je u planu da postanem

Ako ste pokrenuli svoj posao ili razmišljate o njemu, navedite razloge (zaokružite sve odgovore koji se odnose na Vas)

- A) Nezadovoljavajući
- B) Uglavnom nezadovoljavajući
- C) Ni loš, ni dobar
- D) Zadovoljavajući
- E) Nemam odgovor na ovo pitanje

Ocenite različite vidove podrške po značaju koji imaju za dalji razvoj preduzetnica:

(1 – nepotrebna, 2 – značajna je za određene grupe preduzetnica, 3 – potrebna, ali nije neophodna, 4 – neophodna).

Finansijska podrška	1	2	3	4
Mentorska i stručna podrška (stručnjaka/inja ili drugih žena)	1	2	3	4
Edukativna (veštine i znanja za razvoj biznisa)	1	2	3	4
Institucionalna (od države – bolji zakoni i kontinuirana podrška)	1	2	3	4
Drugo (_____)	1	2	3	4

Gde se informišete o mogućoj finansijskoj podršci za Vaše preduzeće (označite sve što se odnosi na Vas)?

- Putem interneta, pre svega društvenih mreža
- Na sajtovima relevantnih institucija i organizacija
- Putem medija, lokalnih i državnih
- Dobijam informacije od strukovnih i drugih profesionalnih udruženja
- U razgovoru sa prijateljima, poznanicima, kolegama
- Drugo _____

Da li ste do sada učestvovali u nekom programu mentorskog ili stručnog savetovanja?

1. Da   2. Ne   3. Ne, ali volela bih

Na koji način se dalje obrazujete u cilju unapređenja posla (zaokružite sve što se odnosi na Vas)?

- Putem organizovanih edukacija i seminara
- Kroz razgovor sa kolegama i stručnjacima
- Putem interneta – čitajući sadržaje od značaja ili kroz online kurseve
- Dodatna edukacija mi nije potrebna
- Nemam vremena i resursa za dalju edukaciju
- Drugo _____

Ko je bio organizator edukacija koje ste posećivali (označite sve što se odnosi na Vas)?

- Državne institucije (Nacionalna služba za zapošljavanje, fakultet, ministarstvo)
- Nevladine organizacije (Udruženja građana, neformalne grupe)
- Strukovna i profesionalna udruženja
- Stručnjaci prepoznati u svojoj oblasti
- Nisam posećivala edukacije

U poslednjih godinu dana koliko ste puta platili odlazak na edukaciju ili usavršavanje?

Kako biste ocenili kvalitet edukacija koje ste posećivali u poslednjih godinu dana?

- Sve su bile veoma kvalitetne i dobro koncipirane
- Većina edukacija je unapredila moj posao
- Bilo je kvalitetnih, a bilo je i onih koje ne bih preporučila
- Uglavnom se na edukacijama ne dobija mnogo novih znanja ili veština
- Nisam zadovoljna edukacijama koje sam posećivala
- Nisam posećivala edukacije u poslednjih godinu dana

Kakva znanja su Vam trenutno najneophodnija da biste unapredili svoj posao?**Šta je po Vašem mišljenju prvo potrebno promeniti u državnim propisima koji se tiču preduzetništva?****Od koga imate podršku u svom okruženju (uključite sve što se odnosi na Vas)?**

- Partnera
- Roditelja
- Dece
- Prijatelja
- Kolega
- Drugo _____
- Nemam podršku

Koliko je Vaša porodica uključena u Vaš posao?

- Moja porodica je angažovana sa mnom u poslu
- Neki članovi porodice rade zajedno sa mnom
- Nisu uključeni u rad, ali imam njihovo razumevanje i podršku
- Nisu uključeni u rad i ne pokazuju razumevanje i podršku
- Moja poslovna uloga je potpuno odvojena od moje porodične uloge

Šta smatrate da je od presudnog značaja za uspeh Vašeg preduzeća?

Šta je najveća prepreka u Vašem daljem razvoju?

Da li je pandemija korona virusa uticala na razvoj Vašeg posla?

1. Da, potpuno
2. Da, smanjila je obim posla
3. Da, ali smo se brzo prilagodili
4. Ne
5. Nisam sigurna

Šta su Vam bile najveće prepreke prilikom rada u vreme pandemije korona virusa?

LITERATURA

- <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>, pristupljeno 15.07.2020.
- <https://www.eesc.europa.eu/>, pristupljeno 15.07.2020.
- Babovic, M. 2012. *Polazna studija o preduzetništvu žena u Srbiji*. UN Women.
- Istraživanje o stanju i perspektivama razvoja preduzetništva u Vojvodini (2014) Zavod za rodnu ravnopravnost AP Vojvodina.
- Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).
- Moser, C. (1993) *Gender Planning and Development: Theory, Practice, and Training*. Routledge: London, UK.
- Pantović, J., Bradaš, S. & Petovar, K. (2017). *Položaj žena na tržištu rada*. Friedrich Ebert Stiftung. Beograd.
- Poseban izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji žena.
- Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2016. godinu.
- Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu
- *Rodna ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave: Presek stanja u sprovođenju preporuke mera jedinicama lokalne samouprave za ostvarivanje rodne ravnopravnosti (2017)*. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Beograd.

LITERATURA

- <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>, pristupljeno 15.07.2020.
- <https://www.eesc.europa.eu/>, pristupljeno 15.07.2020.
- Babovic, M. 2012. *Polazna studija o preduzetništvu žena u Srbiji*. UN Women.
- Istraživanje o stanju i perspektivama razvoja preduzetništva u Vojvodini (2014) Zavod za rodnu ravnopravnost AP Vojvodina.
- Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (Službeni glasnik RS, broj 4/2016).
- Moser, C. (1993) *Gender Planning and Development: Theory, Practice, and Training*. Routledge: London, UK.
- Pantović, J., Bradaš, S. & Petovar, K. (2017). *Položaj žena na tržištu rada*. Friedrich Ebert Stiftung. Beograd.
- Poseban izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji žena.
- Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2016. godinu.
- Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu
- Rodna ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave: Presek stanja u sprovođenju preporuke mera jedinicama lokalne samouprave za ostvarivanje rodne ravnopravnosti (2017). Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Beograd.

CIP

